

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XX

Neőir Heyeti — Editorial Board

Halil İNALCIK — Nejat GÖYÜNÇ

Heath W. LOWRY — İsmail ERÜNSAL

Klaus KREISER — A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XX

İstanbul - 2000

Sahibi : **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail **ÖZDOĞAN**

Tel : + 90 212 528 63 18 Fax :++ 90 212 528 63 17

Yazı İşleri Sorumlusu : Nejat **GÖYÜNÇ**

Tel : + 90 216 333 91 16

Basıldığı Yer : **KİTAP MATBAACILIK San. ve Tic. Ltd. Şti.**

Tel : + 90 212 567 48 84

Cilt : **FATİH MÜCELLİT Matbaacılık ve Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.**

Tel : + 90 501 28 23 - 612 86 71

Yazışma Adresi: **ENDERUN KİTABEVİ**, Büyük Reşitpaşa Cad.

Yümni İş Merkezi 22/46 Beyazıt - İstanbul

✓ çerçevesinde hak ve mesela cizye gibi borçları olan hür bir tebasıdır. Dolayısıyla bunlardan toplanan devşirmeler de köle değildir. Eğer bunlar köle olsaydı bunlardan cizye toplanmaması ve bunların mülk edinme haklarının ve bunlarda tasarruf etme ehliyetinin bulunmaması gerekirdi.

Colin Imber'in İslam ve Osmanlı hukuk tarihiyle ilgili çok kesin ve iddialı değerlendirmeleri de var. Zekatın fıkıh kitaplarından başka geçerliliği yoktur (s. 82), İslam'da gümrük vergisi mevcut değildir (s. 82-83) mudarebe akdinin muhtemelen faize kılıf olarak kullanıldığı (s. 143) katılmadığımız değerlendirmelerinden bir kaçıdır. Zekat'ın fıkıh kitaplarından başka geçerliliği olmadığı hangi verilere dayanmaktadır belli değil. İslam'ın ilk dönemlerinden beri alınmakta olan "uşur" vergisinin yabancı tacirler söz konusu olduğunda gümrük vergisi işlevini gördüğü bilinen bir gerçek. Mudarebenin faize kılıf olduğu iddiası çok tutarsız bir iddia. Osmanlı hukukunda yapısı ve işleyişi itibariyle mudarebe akdi faize elverişli bir akit de değildir. Faiz karz üzerine bina edilmiş sabit bir fazlalıktır, mudarabe ise bir tür ✓ şirketleşmedir ve elde edilen fazlalık (kâr) sabit değildir. Her iki akit arasında sorumluluk açısından çok temel farklar vardır.

Netice itibariyle Colin Imber'in eseri, Ebussuud dönemine ait bol materyal ihtiva etmekte ve bu Osmanlı şeyhulislamının İslam-Osmanlı hukuk tarihindeki yerini ve önemini vurgulamakta ise de burada ancak bir kısmını ele alabildiğimiz mazur görülemeyecek bilgi ve ✓ değerlendirme hatalarını da içermektedir.

M. Akif AYDIN

Evangelia BALTA, *Peuple et production Pour une interétation des sources ottomanes*, (Osmanlı Kaynaklarının Bir Değerlendirilmesi), Analecta Isisiana, Les Editions Isis, İstanbul, 1995, 281 s.

Yunanistan'ın genç kuşak tarihçileri, Türk kaynaklarından yola çıkmak suretiyle bu ülkenin Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki sosyal, ekonomik, kültürel tarihinin araştırılması için büyük bir çaba göstermektedirler. Unutmamak gerekir ki; kanunname, tapu tahrir defterleri vb. Osmanlı kaynakları yalnız ait oldukları döneme değil, geriye dönük bir tarihsel sürecin aydınlanmasına da önemli bir ışık tutmaktadır. Bu gerçeğin bilincinde olan Yunan meslektaşlarımız, söz konusu kaynakların, Bizans'ın son dönemi için de büyük bir değer taşıdığını kabul etmektedirler. Nitekim John Alexander'ın Osmanlı kanunnameleri üzerine yaptığı bir araştırma¹, bu belgelerin Bizans tarihinin açıklanmasına önemli bir katkıda bulunabileceğini ortaya koymuştur.

¹ John C. Alexander, *Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, circa 1500, circa 1600*, Athens, 1985.

Türk kaynaklarını geniş bir zaman diliminde kullanan ve yorumlayan Yunan tarihçilerinden biri de Evagelia Balta'dır. Balta'nın akademik araştırmaları arasında Eğriboz adasının ilk tahrir (1414) defteri üzerine yaptığı bir çalışma önemli bir yer tutar. Serez evkafı ile ilgili araştırması bu önemli Balkan kentinin Osmanlı dönemindeki sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına dikkate değer bir açıklama getirmektedir. Türk-Yunan mübadelesi ve mübadelenin kuramsal çözümlemesi de Balta'nın ilgilendiği konular arasında yer almaktadır. O, Türkiye'den Yunanistan'a giden mübadillerle ilgili olarak tutulan yüzlerce defteri taramış ve elde ettiği sonuçları değerlendirmiştir. Onun bütün bu çalışmalarının, Türkiye'de Türk tarihçileri arasında izlendiğini, kimi incelemelerinin de dilimize çevrildiğini belirtmekle yetiniyoruz. E. Balta'nın üzerinde durduğu bir başka konu da, Karamanlıca denilen ve Grek harfleriyle yazılmış Türkçe metinlerin derlenip katologlarının yayınlanmasıdır. Daha önce S. Sallaville ve E. Dalleggio'nun başlattıkları bu çalışma, Balta tarafından hala sürdürülmekte ve oluşturulan Karamanlıca yayınlar listesine yeni bulgular eklenmektedir. Elimizdeki derleme, Balta'nın değişik yerlerde sunduğu bildirimlerle, çeşitli dergilerde yayınlanan makalelerini kapsamakta ve toplam sekiz araştırmadan oluşmaktadır. Bu makalelerin önemli bir bölümü başlangıçta Grekçe olarak yayınlanmış, ancak sonradan İngilizce ya da Fransızca'ya çevrilmiştir. Derlemede bu çeviriler yer almaktadır.

E. Balta önsöz niteliğinde olan itimatnamesinde (lettres de créance) okuyucularına burada yer alan çalışmaları ve çalışma yöntemleri hakkında bilgi vermekte ve onları aydınlatmaya çalışmaktadır. Bu "aydınlatma" derlemede yer alan makalelerin içeriklerini belirtmekten çok kuramsal bir nitelik taşımakta ve her araştırma konusu için farklı bakış açılarının gündeme gelebileceğine işaret edilmektedir. Sorunların, görgüye dayanan tanıklıkların mantıki akışını sımsıkı elinde tutmak kaydıyla Balta, her zaman kendisini seve seve bu bilime yani tarihe adayacağını eklemekte, ancak kapının *Açıl Susam Açıl* gibi sihirli sözlerle kolayca açılmasını da beklememektedir.

E. Balta kitapta yer alan Sisam'la ilgili makalesinin başlığını da Türkçe olarak *Açıl Susam Açıl* koymuş ve araştırmasını Doğu'nun *Binbir Gece Masalları*'nın gizemi içinde sunmaya çalışmıştır. Burada Sisam adasıyla susam arasında bir benzerlik kurulmakta ve konunun açıklanmasına girişilmektedir. Sisam adasının bildiğimiz kadarıyla ve diğer adalarda yapıldığı gibi, ilk sayım sonuçlarını içeren tapu tahrir defteri yoktur. Dahası adanın ilk kez 1479 yılında Osmanlıların eline geçtiği, 1483 yılında Cem sorunundan ötürü II. Bayezit tarafında boşaltıldığı yolunda varsayımlar bulunmaktadır. Adayla ilgili belli başlı araştırmaları değerlendiren Balta, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde *Maliyeden Müdevver* tasnifinde bulunduğu 1633 ve 1642 tarihli cizye defterlerini ele alıp işlemektedir. Adada bu tarihte 20 köy bulunuyordu. Cizye vergisiyle yükümlü olan hane sayısı ilk defterde 1.065, ikinci defterde ise 1.230 olarak görünmektedir. İkinci defterde, köylerin dışında 165 haymenegânın bulunduğu işaret edilmektedir. İki defter arasında zaman farkının pek uzun olmadığı gözönüne alınırsa,

bunların yakın zamanda adaya geldiği anlaşılmaktadır. Araştırmanın sonuna 1633 tarihli cizye defterinin çeviriyazısı da eklenmiş bulunmaktadır.

İkinci yazı da yine bir adayla, Patnos adasıyla ilgilidir ve XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar bu adada yapılan sayımların değerlendirilmesine yöneliktir. Ada hakkında en eski Osmanlı kaydı 883-888 (1478-1483) yılları arasında düzenlenen Aydın livası tapu tahrir defterlerinde bulunmaktadır. O tarihlerde burası Ayasuluğ kazasına bağlı idi ve padişah hasları içinde yer alıyordu. Burada işaret edilmesi gereken, şimdiye kadar ileri sürülenlerin aksine Patnos'un, bu yıllarda bir müslüman cemaatini barındırmakta olmasıdır (23 hane mücerred). Patnos, Rodos'un alınmasından sonra Kapudan Paşa eyaletine bağlandı. Balta, bu adayla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunduğu bütün sayısal verileri ele almakta ve özellikle cizye vergileriyle ilgili defterlerdeki verileri de işlemektedir. Uzun bir inceleme (s. 75-146) Eğriboz adasıyla ilgilidir. Daha doğrusu Eğriboz sancağında Karisto vilâyetine bağlı nefsi-i Kızılhisar hakkında tapu tahrir ve cizye defterlerindeki veriler, karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. XV. yüzyıl ortalarına ait bir tapu tahrir defteri (TT 989) adanın ilk sayım sonuçlarını kapsamakta ve tımar sisteminin burada uygulanmakta olduğunu göstermektedir. İncelenen defter sayısı da 12'yi bulmaktadır. En eski tarihli defterde *resm-i hizmet* deyiminin geçmesine E. Balta dikkat çekmektedir. Zira Karisto'nun dışında yörede *resm-i hizmet* adında bir başka vergiye rastlanmamaktadır. Balta, bunun Latin egemenliği döneminde alınan *servicium personale*'a benzer bir vergi olabileceği üstünde durmaktadır. Kaldı ki çift resminin öteki adı da *resm-i hizmettir*. Bunun aslında *yedi kulluk* 'un (yedi hizmet) bir bileşkesi olduğunu biliyoruz. Bu da köylülerin eski "senyörlere" ödedikleri kişisel bir vergiden başka bir şey değildi (s. 80). Bununla birlikte Balta'nın burada uygulanan *resm-i hizmet* hakkındaki kuşkuvarının devam ettiği anlaşılmaktadır. Kızılhisar'ın bütün köylerinin teker teker ele alınıp, defter verileri ışığında tanıtıldığı bu araştırmayı Eğriboz sancağının XVI. yüzyıl ortalarına ait kanunnamesi izlemektedir (s. 147-177). Mustafa Oğuz'la ortak imza taşıyan, daha önce *Osmanlı Araştırmaları*'nda yayınlanan bu kanunname, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları (evrak kısmı 40/02) içinde bulunan bir belgeye dayanmaktadır. Daha önce yayınlanmış bulunan Eğriboz vilâyeti kanunnamesi ile (Barkan, Tuncer) bu metin arasındaki benzerliğe dikkat çekilmektedir. Kanunname metni Türkçe olarak verilmiş, açıklamalar yapılmış, diğer yayınlarla farklılıklar belirtilmiş ve ayrıca bir de dizin eklenmiştir. Eski Grekçe'yi ve Balkan dillerini bilen tarihçilerin sözkonusu dillerden Osmanlı kanunnamelerine geçen deyimleri daha büyük bir yetki ile açıkladıklarına şüphe yoktur. Bu kanunname neşrini de bu açıdan değerlendirmek gerekir. "Aynaroz çevresinde vaki manastır ve kiliselerin ruhban ve keşişleri hakkında" öteden beri yürürlükte olan "muafiyetleri"ni teyid eden 1764 tarihli bir belgenin değerlendirmesi yapılırken Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan konuyla ilgili diğer bir takım belgelerin de ele alınıp incelendiğini görüyoruz. Sözkonusu belgelerdeki sayısal verilerin de dökümü yapılmış ve yukarıda sözü edilen belgenin Grekçe çevirisi de verilmiştir (s. 179-207). Öte yandan Edirne

kentindeki Rum cemaatinin XIX. yüzyıl ortalarından 1922 yılına kadar geçen süre içinde geçirdiği değişimler tarihsel bağlamda ele alınmıştır. Konuyla ilgili olarak varolan bibliyografyanın toplu bir değerlendirmesi yapılırken bu kaynaklara yazarın buldukları da eklenmiştir. Osmanlı salnamelerinde nüfusla ilgili olarak bulunan veriler de eklenmiş, bunun yanında *Annuaire Oriental* 'ın da nüfus hakkındaki sayıları alınmıştır. Ayrıca Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki kimi belgelerin de çalışmanın ekler bölümünde yer aldığını belirtmek gerekir(s. 209-245).

Tütünün Türkiye'ye girişi, yayılışı, ticareti hakkında şimdiye kadar bazı çalışmalar yapılmış ve özellikle Halkevi dergilerinde şeriye sicillerinden çıkarılan bir çok belge yayınlanmıştır. E. Balta ise bu ürünün XVIII- XX. yüzyıllarda Yunanistan'ın ekonomisi, ziraat ve ticaretindeki yerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma Marmara Üniversitesinin *tütün* konusunda düzenlediği (22-23 Ekim 1998) bir kongreye sunulan bildiridir. Bildiride aynı zamanda konunun sosyal boyutları da ele alınmıştır.

Sonuncu makale Karamanlıca kitapların "dönemlendirilmesi ve tiplendirilmesi" ile ilgili bir araştırmadır. Bu alandaki kitapların 1998 yılına kadar elde edilebilen dökümünü vermektedir. Buna göre sözkonusu tarihe kadar toplam 628 kitap tespit edilmiştir. Bunun 340'ı dinsel konularla ilgilidir. Geriye kalan 288 kitap da dindışı konuları kapsamaktadır.

E. Balta'nın bazı çalışmalarını kapsayan bu derlemesi, Osmanlı arşivlerinin yalnız bugünkü Türkiye için değil, komşu ülkeler için de zenginliğini ve önemini ortaya koymaktadır. Balta'nın araştırmaları bize, aynı zamanda işlenen konularla ilgili olarak Yunanistan 'da yapılan çalışmaların da hatırı sayılır bir toplama ulaştığını göstermektedir.

Zeki ARIKAN

Andreas DRECHSLER, *Die Geschichte der Stadt Qom im Mittelalter (650-1350): politische und wirtschaftliche Aspekte*, Berlin 1999, Klaus Schwarz Verlag, Islamische Untersuchungen, Cild 224, 378 sahife ve 3 harita.

Çalışma İran'ın ortasında Tahran'ın 150 km. kadar güneyindeki Şif Tarikatının ileri gelenlerinin merkezi Kum (Farsça: Kom) şehrinin Ortaçağlardaki siyasî ve iktisadî görünüşünü yansıtmak maksadı ile yapılan bir doktora tezidir. Müteveffa Bertold SPULER, Andreas DRECHSLER'e bu konuda araştırma yapmasını önermiş, sonradan Bamberg Üniversitesi'nde Prof. Bert FRAGNER'in yönetiminde tamamlanmıştır. FRAGNER de doktora tezi olarak Hicrî ilk altı yüzyılda Hemedan Tarihi üzerinde çalışmıştı (*Geschichte der Stadt Hamadân in den ersten 6 Jahrhunderten nach der Heğra*, Wien 1972).

Eserin Giriş kısmında (s.9-34) şehrin coğrafi ve siyasî durumu Kum üzerinde bir çalışmanın imkânları ve hududu, bu şehirle ilgili tarihî, coğrafi ve diğer kaynaklar, isminin